

Goran RADOVIĆ*

GRADITELJSKO NASLJEĐE RURALNOG URBANIZMA I STAMBENE ARHITEKTURE BASENA SKADARSKOG JEZERA NA TERITORIJI CRNE GORE

Sažetak: Skadarsko jezero se nalazi u Zetsko-skadarskoj kotlini koje je preko rijeke Bojane povezano sa Jadranskim morem. Mnogobrojni drevni srednjovjekovni spomenici, tradicionalna arhitektura i priobalna naselja sa impresivnim prirodnim bogatstvom koje čine planinski vrhovi, površina jezera, rijeke pritoke i mala ostrva, čine jedinstvenu ljepotu Skadarskog jezera od koje zastaje dah. Iz tog razloga je područje Skadarskog jezera proglašeno, 1983. godine, Nacionalnim parkom, a 2006. godine je ušlo na spisak Ramsarske konvencije.

U srednjem vijeku, naročito od 14. do 16. vijeka, područje Skadarskog basena je bilo područje sučeljavanja istočne i zapadne kulture i umjetnosti, a naročito graditeljstva, koje se pogotovo izražavalo u sakralnoj arhitekturi. Život oko Skadarskog jezera je oduvijek bio buran tako da su se oko njega formirala mnogobrojna, najvećim brojem, ruralna naselja, jer su klimatski uslovi i jezero pružali bolje uslove za život. Tako su nastala, neposredno uz jezero i njegovu okolinu, tradicionalna ruralna naselja u kojima se formirala tradicionalna stambena kuća koja danas predstavlja značajno mjesto u arhitekturi ovog regiona. Među značajnijim naseljima izdvajaju se: Godinje, Crmnička sela, Vranjina, Karuč, Dodoši, Žabljak Crnojevića i Prevlaka. Na području Crmnice nastala su mnogobrojna ruralna naselja u kojima se formirala specifična tradicionalna crmnička kuća. Kod priobalnih naselja Crmnice karakterističan je i urbanistički ruralni zbijeni koncept naselja, nastao spontano, koje svojim zbijenim grupacijama kuća čini arhitektonski raritet, nastao u dugom nizu godina iz potreba i načina življenja na tom području.

Zaštita ovog prirodnog i kulturnog ruralnog urbanog i stambenog graditeljskog nasljeđa je ključna komponenta i vodilja razvoja basena Skadarskog jezera. Prirodni i kulturni pejzaž s autentičnom tradicionalnom arhitekturom, čine osnovne turističke resurse. Ova obaveza da se očuva ovaj jedinstveni habitat je nacionalnog i međunarodnog karaktera.

Ključne riječi: *Skadarsko jezero, graditeljsko nasljeđe, ruralni urbanizam, kuća, arhitektura*

Abstract: Skadar lake is situated in Zetsko-skadarska basin which is connected to the Adriatic sea over the river Bojana. A numerous ancient Middle-Age monuments, traditional architecture and coastal settlements with impressive natural resources which are consisted of

---

* Goran Radović, Arhitektonski fakultet, Univerzitet Crne Gore, Podgorica

mountain tops, lake surfaces, affluents and small islands, present the unique beauty of Skadar lake which takes one's breath. From that reason, the area of Skadar Lake is proclaimed in 1983, for the National park, and in 2006. it entered into the list of Ramsarska convention.

In the Middle Age, especially from 14 to 16 century, the area of Skadar basin was the area of confronting the east and west culture and art, and especially building construction, which was especially expressed in the sacral architecture. The life around Skadar Lake has always been troubled, so numerous, almost rural settlements have been formed around it, because climate conditions and lake have given better conditions for life. So, traditional rural settlements have appeared indirectly to the lake and its surrounding, where the traditional residential house has been formed which today presents important place in architecture of this region. Among the important settlements, the selected are: Godinje, Crmnička sela, Vranjina, Karuč, Dodoši, Žabljak Crnojevića and Prevlaka. On the area of Crmnica, numerous rural settlements have been formed where specific traditional Crmnička house has been formed. At coastal settlement Crmnica, the characteristic feature is urban rural compact concept of settlements, which appeared spontaneously, which with its compact groups of houses present architectural rarity, appeared in the long series of years from the needs and way of living in that area. The protection of this natural and cultural rural urban and residential building settlement is the key component and the guideline of the basin development of Skadar lake. Natural and cultural landscape with the authentic and traditional architecture, present the basic tourist resources. This obligation, for preserving this unique habitat, is national and international character.

Key words: *Skadar lake, building heritage, rural town planning, house, architecture*

UVOD

Skadarsko jezero, površine od 370 do 540 m², je najveće jezero na Balkanskom poluostrvu. Jezero se nalazi na jugoistoku Crne Gore na nadmorskoj visini od 6 do 9 m, prosječnom dubinom od 5 do 6 metara. Južne i zapadne obale jezera su razuđene strme i kamenite, sa mnoštvom malih ostrva, rtova i zaliva, dok sjevernu i istočnu obalu čini ravničarski predio. Prirodne i kulturne vrijednosti Skadarskog jezera imaju nacionalni i međunarodni značaj. Dvije trećine jezera koje pripada Crnoj Gori i jedna trećina koja pripada Albaniji uvrštene su pod zaštitu Ramsorske konvencije. Prirodni i tradicionalni graditeljski ansambli oko jezera u Crnoj Gori rezultirali su i proglašenjem basena Skadarskog jezera Nacionalnim parkom 1983. godine, dok je Vlada Albanije dala status Područja rezervata prirode 2005. godine. Mnogobrojni drevni spomenici tradicionalne ruralne arhitekture i srednjovjekovni manastiri sa impresivnim kolažom prirodnih ljepota čine Skadarsko jezero jedinstvenim regionom. Osim toga prostor jezera je jedno od najvećih slatkovodnih močvarnih staništa, odnosno zimovališta, ptica na Mediteranu. Region basena Skadarskog jezera nije samo jedinstveno područje već je i kulturni okvir, oblikovan vjekovima, načinom života u ruralnim i urbanim naseljima sa nekoliko stotina hiljada stanovnika. Viševjekovni život oko Skadarskog jezera, na prostoru gdje se sučeljava istočna i zapadna kultura na Balkanu, koristeći prirodne pogodnosti područja, rezultiralo je formiranjem ruralnih i urbanih naselja, koja danas predstavljaju značajna kulturna tradicionalna graditeljska ostvarenja.

Sl. 1. Područje Skadarskog jezera (foto: Koncept prekograničnog razvoja)

ISTORIJSKI RAZVOJ REGIONA SKADARSKOG JEZERA

Život u basenu Skadarskog jezera, još u ledenom dobu evoluiran je uz prostor ravnica i slivnih vodotokova. Bogatstvo biljnim i životinjskim svijetom (ribe, ptice, divljač) činilo je vjekovima ovo područje jednim od najprivlačnijih staništa na Balkanskom poluostrvu.

Paleolitska staništa vezuju se za brojne pećine u okolnim rubnim planinskim vijencima naročito u dolini rijeke Morače, Cijevne i Zete.¹ Povoljni klimatski uslovi i geološki proces nasipanja ravnica u periodu neolita, omogućili su razvoj zemljoradnje. O prvobitnom procesu naseljavanja basena Skadarskog jezera nema pouzdanih i sistematizovanih istraživanja. Niz ostataka materijalne kulture ukazuju na prisustvo stabilnih populacija, kroz tragove gradina i mogućih sojeničkih naseobina uz vode, zatim fragmenti tumula i mnogobrojni nalazi oruđa i keramike. Nakon talasa seoba indoevropskih naroda oko 2000 god. p. n. e, širi prostor oko basena Skadarskog jezera naseljavaju Iliri. Veliko ilirsko pleme Lebeati naseljavaju područje oko Skadarskog jezera, koji grade mnogobrojne naseobine, gradine ili utvrde sa tumulima i nekropolama na obodnim uzvišenjima, od kojih su značajni: Skadar, Kodra, Gradac, Samobor, Oblun, Medun, Ulcinj. U to vrijeme ovaj prostor preko mora i Drača oslanja se na grčki urbani uticaj i trgovačku razmjenu dobara. Naselja se postupno pomjeraju prema ravnicama Momišići, Mataguži, Gostilj i dr. Tada se šumski kompleksi na Ćemovskom polju pretvaraju u poljoprivredne površine. Ilirsko-rimskim

¹ Minist. uređ. Prost. CG: Prost. plan. podr. pos. namj. Nac. park – Skadarsko jezero RZUP A. D., Podg. 1999., str. 76.

Sl. 2. Pogled na Skadarsko jezero (foto: Branislav Strugar)

ratovima u trećem i drugom vijeku p. n. e. izumrla je ilirska država, kada je i prekinut kontinuitet duhovne i materijalne kulture Lebeata.² Rimsku dominaciju počela je razdobljem visoke urbane civilizacije vezane za naselja Duklju (Dioklea) i Skadar (Skoder). Dolazi do razvoja mreže saobraćajnica i infrastrukture uz koje se oslanjaju naseobine Vitoja, Vuksanlekić, Dinoša, Masline i Zatica.³ Ranovizantijski period, na ovom prostoru, vezan je za lokalitete rimske urbane civilizacije, a njegov kulturni kontinuitet prekinula je velika seoba naroda i najezda Huna i Avara.

U istorijskom razdoblju, od močvare „Palus Labeatus”, kojom su proticale vode rijeke Morače i drugih pritoka, nastalo je jezero „Lago di Skutari”, što u slavenskom jeziku označava „blato”, koje objašnjava njegovu genezu.⁴ Nakon doseljavanja Slovena, sa romaniziranim domicilnim stanovništvom, stvara se u XIX vijeku Dukljanska država čiji okvir u kasnijim vjekovima nasljeđuje država Zeta kojom su vladali Vojsavljevići, zatim država Nemanjića, Zeta kojom su vladali Mrnjavčevići, zatim Balšići i Crnojevići do početka XVI vijeka. U ovom viševjekovnom periodu nastaju i obnavljaju se značajni i utvrđeni gradovi, kao što su Skadar, Drač, Drivas, Ribnica, Žabljak i Obod. U ovom periodu nastaju i mnogobrojni manastirski kompleksi od kojih su najznačajniji: Prečista krajinska iz XI vijeka, Vranjina iz XIII, zatim manastirski kompleksi na ostrvima Starčevo, Beška i Moračnik iz vremena Balšića i Manastir Kom iz

² *Ibidem*, str. 76

³ *Ibidem*, str. 77

⁴ *Ibidem*, str. 77

vremena Crnojevića. Osim utvrđenih gradova i manastirskih kompleksa, u ovom periodu izgrađeno je nekoliko fortifikacionih utvrđenja na važnim strateškim tačkama kao što su: Tophala, Grmožur i Lesendro na ostrvima Skadarskog jezera, dok su Besac, Vranjinska tvrđava i Balšin grad izgrađeni na kopnu. Ovi graditeljski spomenici prošlosti izvanredni su primjeri samosvojne graditeljske kulture basena Skadarskog jezera. Usljed snažne najezde Turaka sa istoka i Mležana sa juga krajem XV vijeka, zetska država se postupno povlači od Skadra, preko Žabljaka i Oboda do Cetinja. Otomanskim osvajanjem područja Skadarskog jezera mnogobrojno kulturnoistorijsko nasljeđe je devastirano, porušeno i napušteno, a u kopletan istorijski milje unijet je orijentalni uticaj, prevashodno u gradove Skadar, Podgoricu i Rijeku Crnojevića.

NASELJA U OKRUŽENJU SKADARSKOG JEZERA

Tokom minimalnih epoha socio-ekonomski i etnoplemenski faktori uticali su na formiranje nekoliko različitih prostornih cjelina u basenu Skadarskog jezera na teritoriji Crne Gore. Pod uticajem pretežno ovih i istorijskih uslova nastale su tri prostorne ruralne cjeline, koje gravitiraju različitim opštinama i to: ruralna naselja, krajine i Vrnice koja pripadaju barskoj opštini, naselja Riječke nahije koja pripadaju cetinjskoj opštini i naselja Lješanske nahije, Zete i Malesije, koja pripadaju podgoričkoj opštini.

Krajina i Crmnica

Područje Krajine prostire se uz južnu padinu obale Skadarskog jezera a sačinjavaju je 22 ruralna naselja. Ostros kao centar područja, Donji i Gornji Murići, Ckla, Martići, Bobovište, Besi, Dračevica i druga manja naselja.

Područje Crmnice čini udolina koja predstavlja sponu između primorskog i kontinentalnog dijela Crne Gore. Crmnicu čine 24 mala naselja rasprostranjena uz jezero i u zaleđu.

Uz jezero su naselja: Vir, kao centar područja Varošskog tipa, Krnjice, Seoca, Godinje, Boljevići, Orahovo, Braćeni, Kruševica i Komarna.

Riječka nahija

Područje Riječke nahije na zapadu i jugu čini „Limanski prostor Skadarskog jezera sa naseljenim ostrvima. Na ovom prostoru formirana su naselja vezana za uže plemenske zajednice kao što su: Ceklin, Ljubotinj, Građani, Kosijeri Dobrsko selo. Uz obalni pojas nastala je Rijeka Crnojevića kao centar područja i naselje varošskog tipa. Područje Riječke nahije čini 37 ruralnih naselja uz obalni pojas i u zaleđu. Uz obalni pojas jezera formirala su se naselja: Donja sela, Dujeva, Riječani, Očevici, Drušići, Bobija, Rijeka Crnojevića, Prevlaka, Dodoši, Žabljak Crnojevića i Vranjina.

Lješanska nahija i Zetska ravnica

Područje Lješanske nahije uz jezero čini manji broj ruralnih naselja: Begova glavica, Goljemadi i Briđe. U zaleđu formirano je mnoštvo manjih ruralnih naselja sa barutanom kao centrom regiona.

Područje Zetske ravnice čini 28 naselja smještenih uz sjevernu obalu Skadarskog jezera.

Zetska ravnica je uticala na formiranje nekih osobenih svojstava u načinu življenja. Područje čini 26 ruralnih naselja sa dva regionalna centra Golubovci i Tuzi, koji su se formirali u unutrašnjosti ravnice. Područje neposredno uz jezero je izloženo plavljenju, a uz njega su nastala naselja: Ponari, Vukovci, Kurilo, Bistrice, Bijelo Polje, Berislavci, Gostilj, Balabani, Bošići, Mataguži, Vranj, Sukuruć, Kotrabudan, Podhum, Drešaj i Drume.

URBANA TIPOLOGIJA RURALNIH NASELJA

Na prostoru basena Skadarskog jezera na teritoriji Crne Gore, uz obalni pojas i u zaleđu formirano je nekoliko morfoloških tipova ruralnih naselja: zbijena i kaskadna naselja, rubna naselja i naselja razbijenog tipa.

Naselja zbijenog i kaskadnog tipa

Ovaj tip naselja je najviše rasprostranjen na Skadarskom jezeru, kuće su smještene na brdu ili u podnožju brda. Kuće su slobodne sa svih strana, tako da je omogućen prolaz između njih, a imamo slučaj da se kuće naslanjaju jedna na drugu.⁵ Zbijeni tip naselja formirao se na padinama Crmnice i uz jezerski dio područja Krajine. Na ovaj tip ruralnih naselja mnogo je uticala morfologija terena, kao i klimatski uslovi. Padine brda naselju su pružale zaštitu i zaklon od vjetra i južnih padavina.⁶ Kod zbijenog tipa naselja razvila su se dva urbana koncepta postavljanja kuće u odnosu na izohipse terena:

- a) naselja sa kućama upravno na izohipse;
- b) naselja sa kućama paralelno sa izohipsama (naselje Godinje).

Rubna naselja

Rubna naselja su nastala uz uvale i dolove kartskih područja Riječke nahije, Krajine, Lješanske nahije i Malesije.

Naselja razbijenog tipa

Naselja razbijenog tipa su sela u kojima prostorna distanca grupacija kuća iznosi od 400 do 800 metara. Na formiranje ovakvog tipa naselja najviše je uticala morfologija terena. Ovakav tip naselja formirao se na području Riječke nahije, Krajine, Lješanske nahije i Malesije, a karakteristična sela ovog tipa su: Jankovići, Đinovići, Bobija i dr.

Naselja prelaznog – razrijeđenog tipa

Ovaj tip sela karakteriše veći prostor sa manjim ili većim grupacijama kuća zbijenog tipa na udaljenosti 300 do 400 m (Ceklin koji se dijeli na Donji kraj i Gornji kraj, Dobrsko selo i dr.).⁷

⁵ GTZ- Min. ur. pr., autor Doc. mr S. Popovic: *Arh. nasljeđe basena Skadarskog jezera*, Podgorica 2007. G., str. 15

⁶ *Ibidem*, str. 15

⁷ *Ibidem*, str. 15

Poseban tip čine priobalna naselja formirana neposredno uz obalu jezera kao stalna ili povremena ribarska naselja. Naselja u Zetskoj ravnici formirana su na sprudnim uzvišenjima, a koriste veliki zemljišni potencijal današnjih močvara i lugova. Osim ruralnih naselja u basenu Skadarskog jezera uz njegov priobalni pojas formirala su se i gradska urbana naselja, osim Skadra u Albaniji, u Crnoj Gori su se formirale male gradske sredine, kao što su Rijeka Crnojevića i Vir, koji su bili važni trgovački i zanatski centri ovog regiona, preko kojih se odvijao sav plovni saobraćaj i ostvarivala veza sa zaleđem.

KLASIFIKACIJA NASELJA PO VISINSKIM ZONAMA

Položaj naselja u regionu basena Skadarskog jezera može se analizirati na osnovu njihovog razmještaja po visinskim zonama, čime se dobijaju podaci o razmještaju mreže naselja u reljefu.

Analizom razmještaja naselja u prostoru između donje i gornje granice naseljenosti uslovno se može izdvojiti nekoliko visinskih zona naseljenosti i to:

- zona na terenima do 15 m apsolutne visine;
- zona na terenima od 15 do 50 m apsolutne visine;
- zona na terenima od 50 do 100 m apsolutne visine;
- zona na terenima od 100 do 200 m apsolutne visine;
- zona na terenima od 200 do 300 m apsolutne visine;
- zona na terenima od 300 do 400 m apsolutne visine;
- zona na terenima od 400 do 500 m apsolutne visine;
- zona na terenima preko 500 m apsolutne visine.⁸

ZNAČAJNI PRIMJERI RURALNIH NASELJA

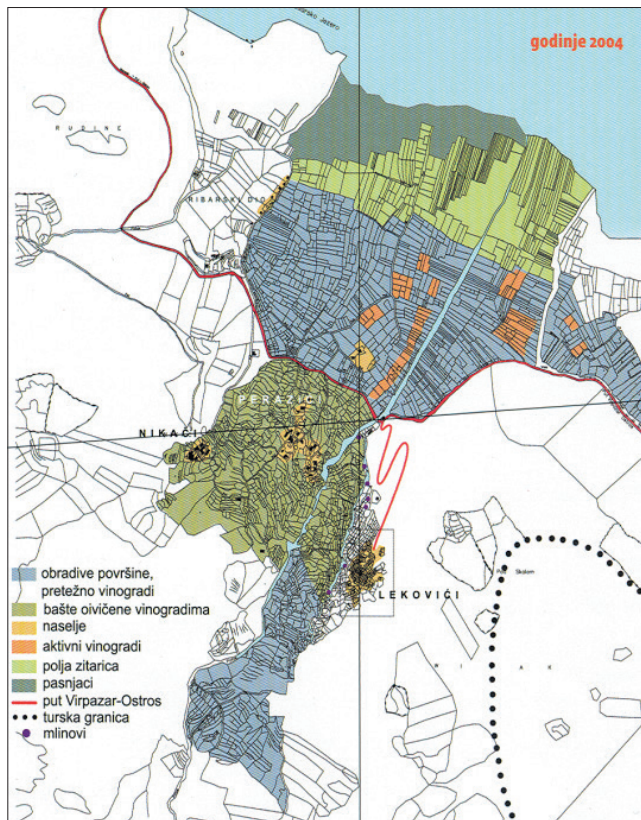
Među mnogobrojnim ruralnim naseljima u region basena Skadarskog jezera, kao najkarakterističnija i najznačajnija za kulturno nasljeđe u urbanom i graditeljskom pogledu svrstavaju se naselja: Godinje, Vranjina, Prevlaka, Dodoši i Karuč.

Godinje

Godinje se nalazi u Godinjskom zalivu Lučice nedaleko i istočno od Virpazara, na visini od oko 300 m iznad nivoa jezera. Prostor sela obuhvata područje od jezera do iznad naselja, sa obradivim zaravnatim površinama na različitim nivoima i mnoštvo vinograda, po kojima je ovo naselje poznato još od X vijeka. Godinje čine četiri zaseoka ili grupacije kuća ili bratstveničke grupacije po kojima su i dobile ime: Lekovići, Perazići, Velovići i Nikači.

Grupacija Lekovići se počela formirati krajem XIV vijeka oko ljetnikovca Balšića. Taj dio naselja je danas njegov centralni i najstariji dio. Zaselak se kasnije širio po stjenovitim kosinama iznad i ispod ovog centralnog dijela. Cio prostor naselja danas

⁸ *Ibidem*, str. 32

Sl. 3. Plan grupacija zaseoka Godinja (foto: Expeditio 2004)

se sastoji iz nizova objekata, koji se razvijaju iznad odnosno ispod niza sa dvorima Balšića kao inicijalnim objektom.⁹

U zaseoku Lekavići ima oko 60 kuća i dva gumna. Od većeg gumna, koje se nalazi na ulazu u zaselak, polaze tri podužne komunikacije, paralelne izohipsama terena, koje prostor Godinja dijele na gornju, srednju, i donju „malu”. Sve ove tri komunikacije izlaze na potok na kome se nalaze mlinovi.¹⁰ Prvobitni razvoj Godinja počeo je sa dogradnjom kuća u nizu sa lijeve i desne strane od kuće Balšića, sve do potoka. Ovi objekti kasnije evoluiraju u predgrađivanju i dogradnji po visini. Sljedeća faza u razvoju obuhvata podizanje novih nizova iznad i ispod već postojećeg formiranog oko Balšića. Ovdje se uočava izvjesna pravilnost u razvoju Godinja: cio prostor se sastoji iz nizova objekata, koji se razvijaju iznad odnosno ispod niza sa dvorima Balšića kao inicijalnim objektom. U svakom nizu postoji inicijalni obje-

⁹ Godinje 2004 – Arh. Radionica: Expeditio, Kotor, 2004, str. 022.

¹⁰ *Ibidem*, str. 022

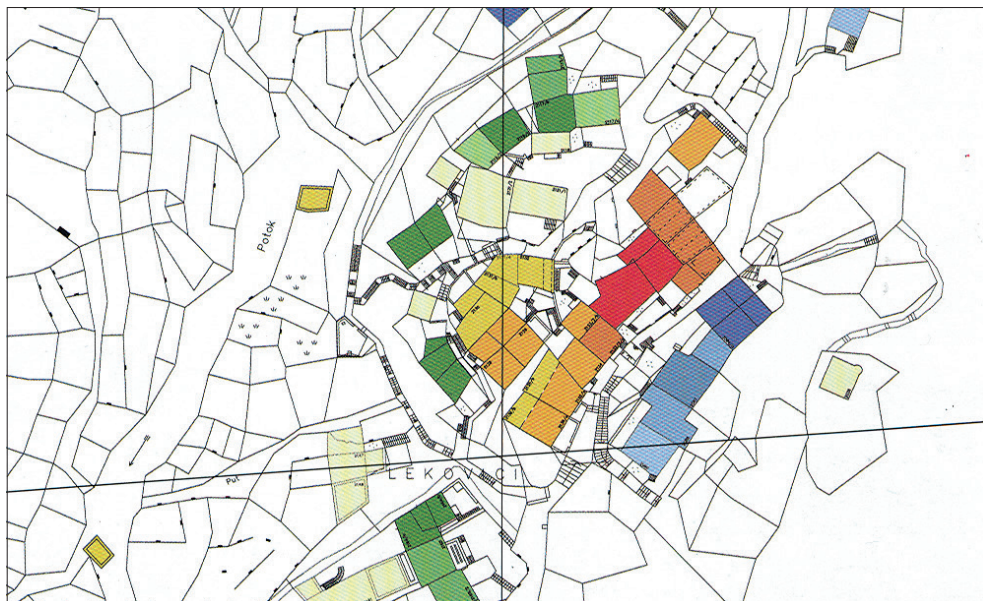
Sl. 4. Pogled na Godinje (foto: Expeditio 2004)

kat kao najstariji. Što je niz udaljeniji od kuće Balšića, to su objekti koji mu pripadaju mlađi.¹¹

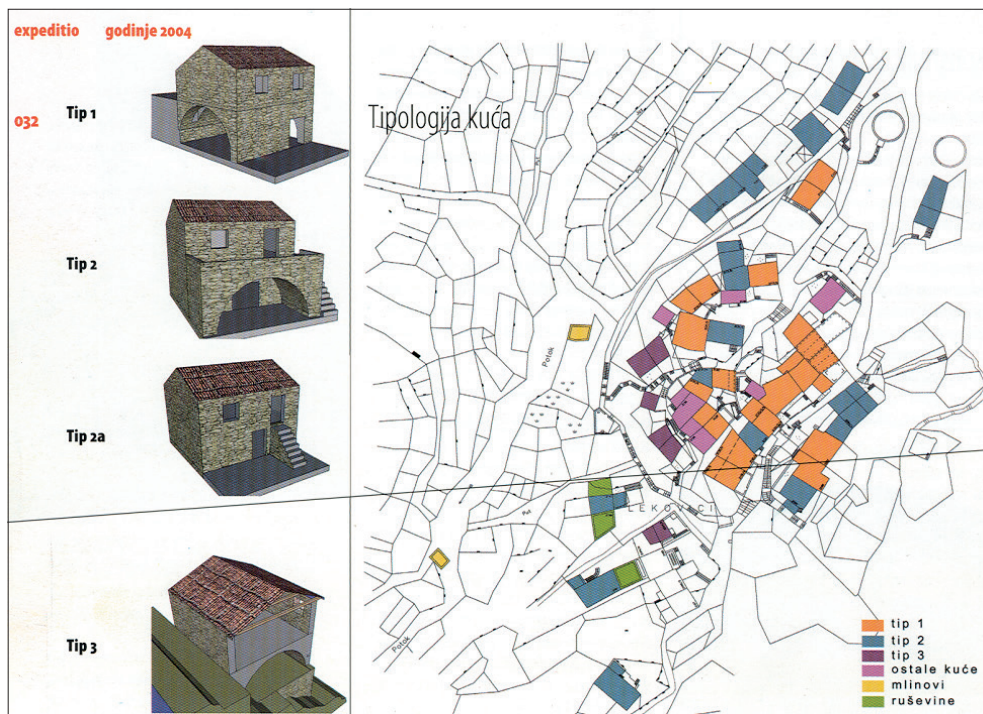
Ovakav način razvoja naselja na ovim prostorima je u duhu porodične tradicije i uslova života, kada nasljednici vrše intervencije na objektima nadgradnjom ili pregradnjom ili izgradnjom novog objekta koji je vremenom dio novog niza kuća. Nepravilna urbanistička ruralna matrica Godinja u direktnoj je vezi sa objektima u nizu koji prati izohipse u različitim nivoima. Time se stvorila mreža nepravilnih komunikacija u naselju. Tipološke karakteristike kuće u Godinju se odlikuju sljedećim elementima: kuća je pravougaona sa konobom u poluokupiranom dijelu iznad koje je volat, na spratu je stambeni dio, kuća ima dvovodni krov čije je sljeme paralelno sa izohipsama terena, kuća je u nepravilnom nizu i zabatni zidovi su puni, ispred kuće je dvorište sa kamenom ogradom i portalom, na sprat vodi kameno jednokrako stepenište, nad konobom i voltom je otvorena ulazna terasa sa kamenim klupama po obodu „pižunom” (kao ograda).

Konoba je ekonomski prostor kuće, gdje su se čuvale namirnice i vino i ujedno je služila za skrivanje porodice i za odbranu. Pretpostavlja se da su konobe bile povezane tajnim prolazima kako bi stanovništvo što duže odolijevalo napadima. Spratni dio kuće je imao jedan ili dvije prostorije: za boravak i za spavanje, koje je dijelio ka-

¹¹ *Ibidem*, str. 026

Sl. 5. Hronologija Godinja (Expeditio 2004)

meni zid. U prostoriji za boravak je ognjište kao centralno mjesto boravka i pepeljak u zidnoj niši za pečenje hleba. U zidovima su niše (panjege) za ostavu kućanskog posuđa, namirnica, alata i dr. Zatim ventilacioni otvori od ugrađene kanalice i otvori puškarnice za odbranu. Imajući u vidu značaj odbrane kuće i porodice, svaka kuća je i zbog osunčanja imala pravo na pogled i preglednost i običajno pravilo je važno da kuća kuću ne zaklanja.

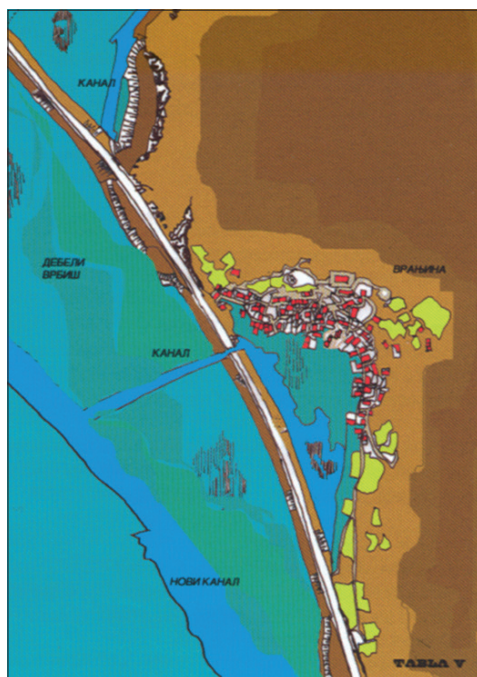
Materijali i konstrukcija kuće je prilagođena podneblju i sastoji se od sljedećeg:

1. zid-kamen;
2. svod iznad kanabe – kamen;
3. međuspratne tavanice – drvo;
4. voltovi sa terasom i pižunom – kamen;
5. stepenište – kamen;
6. dvodvodni krov – drvena konstrukcija, pokrivač od kanalice.

Vranjina

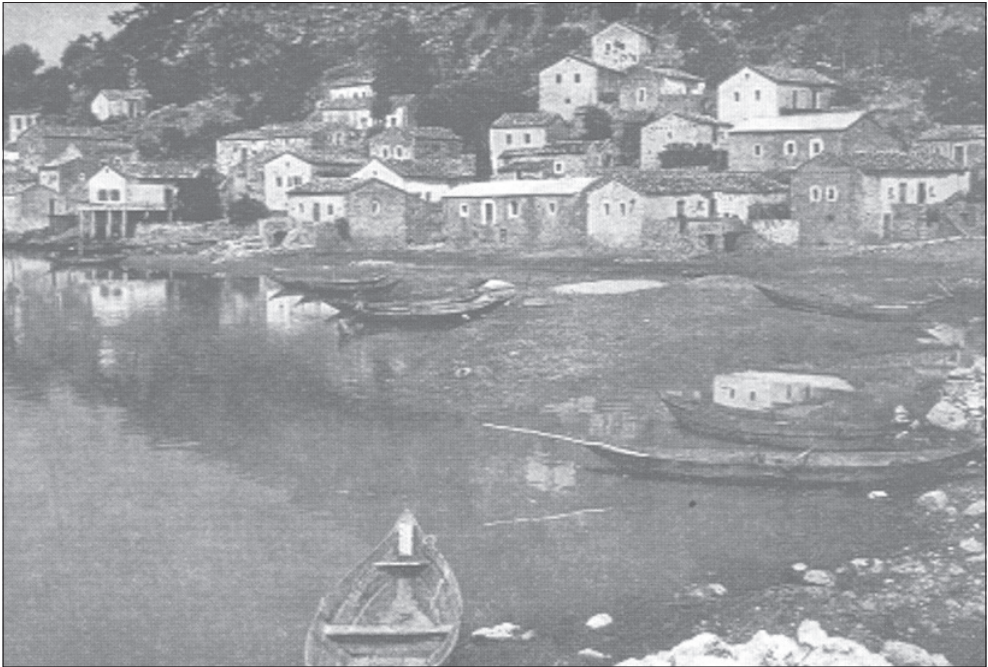
Naselje Vranjina se nalazi na sjeverozapadnoj padini i vodenoj uvali istoimenog ostrva, koje je nasipom za magistarski put iz 70-ih godina XX vijeka postalo poluostrvo.

Vranjina ima tipološku karakteristiku naselja zbijenog tipa što je rezultat strmog terena i načina života. U prostornoj urbanističkoj šemi kuće u Vranjini su postavljene upravno na izohipse terena, čime se štedi na prostoru i na vrlo malim obradivim površinama. Naselje je vrlo zbijenog tipa, kuće su grupisane u podnožju brda pri samoj vodi ili na udaljenosti od 30 m, gdje se penju na visinu od 25 m. Selo se proteže u dužini od 200 m. Ulice su nepravilne i svaka silazi prema vodi.¹² Kuće u Vranjini rijetko imaju konobu i volat, a mnoge i dvorište. Pravougaonog su oblika, pokrivene dvodvodnim krovom sa pokrivačem od kanalice. Kuće su slobodno stojeće i nijesu građene u nizu. Na zabatnom čeonom zidu su prozori. Kuća je građena od kamena. Naselje ima urbanistički ruralni koncept zbijenog nepravilnog spontanog oblika sa nepravilnom mrežom zbijenog prolaza.

Sl. 7. Položaj naselja Vranjina

¹² GTZ: Arh. naslj. bas. Skad. jezera, Podgorica, 2007. g. str. 20

Sl. 8. Vranjina iz 1948. godine (GTZ–Arh. Naslj. basena Skad. jez. 2007)

Prevlaka

Naselje Prevlaka je tipično ruralno naselje priobalnog pojasa Skadarskog jezera. Nalazi se u sjeverozapadnom dijelu jezera na poluostrvu Prevlaka. Naselje ima urbanističku tipološku karakteristiku naselja zbijenog tipa, prije svega zbog guste izgrađenosti. Kuće su slobodnostojeće postavljene okomito i paralelno uz izohipse. Kuće su pravougaone pokriven dvovodnim krovom i kanalicom. Naselje se formiralo u longitudinalnom morfološkom obliku uz ulicu sa kućama iznad i ispod ulice.

Dodoši

Naselje Dodoši se nalazi uz sami priobalni sjeverozapadni pojas jezera, izgrađeno na manjem rtu u podnožju sela Bobije. Dodoši imaju urbanističku tipološku karakteristiku naselja zbijenog tipa. Naselje ima nepravilnu spontanu urbanističku matricu sa nepravilnom mrežom prirodnih i izgrađenih komunikacija.

Sl. 9. Naselje Prevlaka (GTZ – Arhitektonsko nasljeđe basena Skadarskog jezera 2007)

Sl. 10. Dodoši (foto: Branislav Strugar)

S obzirom na to da se nalazi na rtu, kuće su postavljene okomito i paralelno na izohipse, što čini jednu interesantnu prostornu kompoziciju. Kuće su kamene, pokrivene dvovodnim krovom i kanalicom.

Kuća nema konobu i volat, a neke kuće su izgrađene u nizu.

Karuč

Naselje Karuč nalazi se na zapadnom priobalnom dijelu jezera, formirano kao ribarsko naselje zbog čega naselje ima svojstven karakter. Karuč ima urbanističku tipološku karakteristiku naselja zbijenog tipa izgrađeno na malom rtu oko jezerskog istoimenog izvora (oka). Kuće su manje, pravougaone, postavljene uglavnom okomito na izohipse. Kuća je kamena pokrivena dvovodnim krovom i kanalicom.

Sl. 11. Karuč (GTZ – Arhitektonsko nasljeđe basena Skadarskog jezera 2007)

ZAKLJUČAK

Region Skadarskog jezera nije samo jedinstveno prirodno područje već i značajan kulturni prostor oblikovan vjekovima specifičnim načinom života u ruralnim naseljima sa nekoliko stotina hiljada stanovnika u širem okruženju. Nastalo iz osobenih uslova života, ruralno graditeljsko nasljeđe basena Skadarskog jezera predstavlja vrijedno nacionalno arhitektonsko nasljeđe, koje danas izaziva veliku pažnju. Iz tog razloga neophodna je bolja zaštita i revitalizacija ovih naselja, što nas obavezuju zakonske norme a i buduće generacije.

LITERATURA

- [1] Andrija Jovičević: *Zeta i Leškopolje & Skadarsko jezero*, CID, Podgorica 1999. g.
- [2] Republički zavod za urbanizam i projektovanje Crne Gore: *Prostorni plan područja posebne namjene – Nacionalni park Skadarsko jezero*, Ministarstvo uređenja prostora Republike Crne Gore, Podgorica, 1999. g.
- [3] Expeditio N. V. O.: *Godinje 2004 – arhitektonska radionica*, Kotor, 2005. g.
- [4] Svetislav Popović: *Arhitektonsko nasljeđe basena Skadarskog jezera*, Ministarstvo turizma i zaštite životne sredine, Ministarstvo za ekonomski razvoj i GTZ – Njemačka tehnička saradnja, Podgorica 2007. g.
- [5] GTZ – Njemačka tehnička saradnja: *Koncept prekograničnog razvoja – prostorna perspektiva*, GTZ, Ministarstvo za ekonomski razvoj C. G. i Republika Albanija, Podgorica 2007. g.
- [6] Arhitektonski fakultet u Podgorici: *Savremeni izraz tradicionalnih kuća u Crnoj Gori*, GTZ i Ministarstvo za ekonomski razvoj, Podgorica 2007. g.